

STANISLAV HOLUBEC

HAVEL A LEVICE

O AUTOROVĚ

Stanislav Holubec (1978), český sociolog a historik. Na FF UK vystudoval historii a sociologii. Je autorem tří monografií: Sociologie světových systémů. Hegemonie, centra, periferie (2009) a Lidé periferie. Sociální postavení a každodennost pražského dělnictva v meziválečné době (2009) Ještě nejsme za vodou: Obrazy druhých a historická paměť v období postkomunistické transformace. (2015). Je spolueditorem sborníků Mladí, levice a rok 1968 (2010) a Mastery and Lost Illusions: Space and Time in the Modernization of Eastern and Central Europe (2014).

ANOTACE

Nekrolog k úmrtí Václava Havla.

Zemřel Václav Havel. V českých sociálně kritických médiích vyšla na toto téma celá řada příspěvků, od velmi negativního hodnocení Havlova odkazu jako byl od Petra Kužvarta na Britských listech, přes umírněně pozitivní (Jakub Patočka v DR) až po velmi pozitivní (Lukáš Jelínek tamtéž). V diskusích s přáteli v našem občanském sdružení Socialistický kruh, které se snaží kultivovat veřejnou diskuzi a rozvíjet české emancipační, levicové a radikálně demokratické myšlení, jsme se shodli, že u V. Havla není možno pronášet paušální odsudky ani bezvýhradné adorace. Spíše se zdá vhodné společně s Janem Čulíkem a dalšími rozlišovat dvě základní období Havlovy veřejné činnosti. Bylo tu období před rokem 1989, Havel objektivně vyjadřoval zájmy lidské emancipace proti stalinistickému státně kapitalistickému odcizenému systému, kdy je autorem pozoruhodných textů, které zmiňoval J. Patočka ve svém článku (polemika s M. Kunderou, dopis G. Husákovi, esej Moc bezmocných, nebo jeho divadelní hry). V roce 1978

Havel mj. signoval manifest 100 let českého socialismu a sám se za socialistu označoval. A pak je tu období po roce 1989, které je rozpornější. Po první dvě léta je u Havla nepochybně zřetelná a záslužná snaha zachovat Československý stát a budovat jej na spravedlivějších základech. Komunisté mu s oblibou připomínají z té doby jeho amnestii, to že jeho první cesta nevedla na Slovensko ale do Německa, výroky o králikárnách, že není nepřítel socialismu, že jsou lži komunistické strašení nezaměstnaností, že nechce nic vracet z rodinného majetku, že chce zrušit vojenské bloky, že chce být prezidentem jen do svobodných voleb atd. Zde je ale třeba být empatičtější. Převratná doba vedla nejednoho k idealistickým výrokům, které pozdější všední realita ukázala jako naivní, ukvapené a nesplnitelné. Podsouvat Havlovi, že vědomě lhal je silně ahistorické. Původ v horních vrstvách a celoživotní perspektiva pražské kavárny případně „valutového“ vězně, také jedince nevybaví přílišnou empatií k pocitům běžného člověka. Byt v paneláku se jeví králikárnou z perspektivy mnohametrového bytu na Rašínově nábřeží. V té samé době je ale chvályhodný Havlův odpor k uplatňování principů kolektivní viny formou tzv. lustrací nebo jeho víra z prvních prezidentských projevů, že jednou se naší levice opět podaří dát smysl „tomu krásnému slovu socialismus“. Ostatně i jeho tolik kritizovaná omluva sudetským Němcům znamenala významný krok vpřed v česko-německém smíření, kde by pro současnou českou levici měla obzvláště velkou roli hrát vzpomínka na sudetoněmecké komunisty, sociální demokraty a další antifašisty a jejich často zlý osud po válce. Ostatně Havlova iniciativa nevedla k nějakému obnovení politického vlivu Německa v naší zemi, jak se mnozí jeho tehdejší kritikové obávali.

Spíše jsem kritičtější k období po roce 1992, kdy se Havel se dostává do vleku ODS, která se možná pro kandidaturu V. Havla na úřad presidenta nově zřízené ČR rozhodla teprve se zřetelem k zahraničí a menším koaličním partnerům. Tehdejší hegemonie ODS Havla nutila dělat mnohé kompromisy. Možná hráli svou roli i jeho pravicoví poradci P. Tigrid a S. Vondra. Tak nastává ona neslavná doba absolutní kulturní hegemonie české pravice let 1993 – 1997, kdy je duo Klaus - Havel vnímáno velkou částí občanů – jejich příznivců i odpůrců - jako dvě strany téže mince. Klaus jako ten, kdo se nám stará o peníze a Havel jako ten, kdo naplňuje naše životy morálkou a duchovnem. Je skutečností, že po celou první polovinu 90. let byla Havlova protiklausovská rétorika velmi umírněná až neviditelná. Jeho hlavní stanovisko bylo, že dnešní doba potřebuje více morálky, tedy stanovisko, které spíše vytvářelo onu kouřovou clonu zastírající lumpárny tehdy páchané. Také vystoupení Havla z tohoto dua v roce 1997 v sobě neslo hořkou příchuť. Jeho rudolfínský projev nebyl přednesen v době, kdy byl Klaus na vrcholu moci, ale v okamžiku, kdy byl svými spolustraníky svržen a k tomu velmi problematickým způsobem. Havel tak získal nálepku někoho, kdo kope do mrtvoly a ona mrtvola to velmi rychle a chytře využila k vlastní resuscitaci.

Václav Havel dokázal popsat tento postkomunistický marasmus silněji teprve v roce 1997 a patří mu za to dík, ačkoli tak učinili přední a lépe i jiní (např. E. Bondy, K. Kosík, I. Sviták), slova vyřčená z prezidentského stolce měla svou váhu. Havel popsal postkomunismus dvěma pojmy, nejprve v roce 1997 jako „blbou náladu“, což se stalo široce rozšířeným pojmem, ačkoli podle mého nedostatečně popisoval ekonomické a společenské struktury, neboť vše redukoval na psychické stavy lidí. Později snad v roce 1999 použil pojem „mafíánský kapitalismus“, což je podle mého příhodnější, neboť se nebál použít slovo kapitalismus, ačkoli se v první polovině 90. let hovořilo eufemicky o „tržním hospodářství“ a navíc tento pojem, který se intelektuální pravice v čele s V. Klausem pokoušela rehabilitovat, opatřil negativním adjektivem. Horší je, že příčiny tohoto stavu Havel už přesně definovat nedokázal. Nedokázal užít onu neomezenou a

nekonečnou touhu po akumulaci kapitálu u nové buržoazie, ale viděl problém spíše v morálním marasmu přetrvávajícím z komunismu, případně nedostatečném důrazu na morálku a legislativu v době transformace. Pojmy „restaurace“ nebo „neonormalizace“ ražené Karlem Kosíkem a Václavem Bělohradským Havel použít nedokázal. Tak stál Václav Havel na počátku oné české tradice, kterou Václav Bělohradský nazval morálním kýčem. Ostatně, jak upozornil před časem Jan Černý, i samotné Havlovo heslo „pravda a láska musí zvítězit nad lží a nenávistí“, ačkoli je pochopitelné v dobách revoluce, se stává vyloženě kontraproduktivní v parlamentní demokracii, neboť politický konflikt v ní vidí prizmatem morálního kýče - boje dobra se zle a nikoli jako střetu legitimních zájmů.

Naplňovalo mě smutkem, že se V. Havel nepřidal alespoň v posledním prezidentském období na stranu kritiků neoliberální globalizace, jak učinil byť s řádnou porcí esoteriky slovinický prezident Drnovšek. Jisté náběhy tu byly, vzpomeňme jeho novoroční projev z roku 2000 vzniklý s přispěním Jakuba Patočky. Tyto tendence ale záhy přehlušilo nejprve Clintonovsko-Albrihtovské a poté Bushovské řinčení zbraní a podpora lidských práv v těch zemích, které se kromě porušování lidských práv ještě nekamarádí s USA. Případně Havla parodovala před pár lety skupina Guma Guar, když vytvořila billboard s jeho podpisem a bombou místo srdíčka ve zřetelné náražce na Havlův nešťastný pojem „humanitární bombardování“. Havel svými výroky na podporu radaru, psaním úvodu k pamětem G. Bushe, vojácky říznými vyjádřeními na adresu Ruska podle mého soudu zrazoval sám sebe. Ve světle těchto výroků zanikaly jiné, chvályhodné iniciativy exprezidenta, zmiňme alespoň obhajobu gayů a lesbiček nebo neudělení státního vyznamenání bratřím Mašinům, pro které vždy zůstal exponentem přetrvávajícího vlivu komunistů.

Karel Kryl řekl o Havlovi, že nikdy nepochopil dělnickou třídu. Byl to mimořádně bystrý postřeh, Havel se příliš nezajímal o problémy nezaměstnaných, manuálně pracujících, o problémy drobného člověka. Spíše u něj nalezneme vyjádření kritizující výstavbu montoven a technologických parků, které dávali právě oněm drobným lidem práci. Ve sporu ekologie nebo tvorba pracovních míst vždy volil to první. Havel nikdy nepochopil kapitalismus a zvláště to, v jakou bestii se dokáže proměnit, když není spoután sociálním státem. Známy a smutný je jeho výrok z rozhovoru s A. Kramerem pro Právo, že sice „ekonomii nerozumí, ale myslí si, že taková ohavná věc jako dědická daň by měla být zrušena.“ Nepomohly ani vyjádření, že se nestaví na pravici nebo na levici, neboť tyto kategorie považuje za vyčpělé. Pokud toto někdo říká v době hegemonie pravicového liberalismu, škrta tím celou společenskou kritiku, zatemňuje pravý stav věcí a objektivně napomáhá k udržení stávajícího stavu. Václav Havel bohužel nikdy nepochopil význam ekonomických sil v životě člověka. Jeho slova o Marxovi jako „zlobném ješitovi“ z února 1990 nebo o Engelsovi jako o „bezvýznamném filosofovi“ byla jasným důkazem pro mnoho lidí, kteří předpokládali, že sametová revoluce bude návratem k Pražskému jaru, že nikoli socialismus s lidskou tvářící restaurace je na pořadu dne. Konečně Václav Havel nikdy nepochopil Rusko a společné slovanské kořeny národů střední a východní Evropy. Nepochopil, že škrta slovanskostí škrta i sami sebe a že jednou může být, stejně tak jako je dnes negativně konotována kategorie slovanskosti, zprofanována i Havlem tolik oblíbená kategorie „evropanství“ či „euro-americké civilizace“.

Václav Havel často rád hovořil o potřebě pokory ve vztahu k „transcendentnu“. Jenže požadavek pokory se v dobách restaurace stal filosofií neodporování zlu. Každý kdo volal po spravedlnosti a rovnosti mohl být umlčen poukazem na potřebu pokory a obviněním ze závisti. Havel se později

stylizoval a byl sám stylizován do role odpůrce Václava Klause, kterého popisoval jako svého druhu „marxistu“, neboť „podobě jako marxisté vidí jen záležitosti ekonomiky“. Je paradoxem, že Klaus popisoval Havla jako též svého druhu marxistu, neboť jeho humanrightizmus a ngoismus je prý nejnovější inkarnací marxovského komunismu. Z marxismu se tak v rétorice obou čelných představitelů transformace stával klacek na odpůrce. Kdyby se V. Havel opravdu vážně zbýval studiem marxistických autorů, vyvaroval by se používat podobně zjednodušujících nálepek a možná by došel tam, kam jeho názorový soupeř Dalajláma, který tvrdí, že je stále marxistou. Jelikož Havel nikdy neviděl celou šíři společenských zájmů a pozic, nemohl pochopit podstavu současné hegemonní ideologie, která je o to nebezpečnější, že na sebe bere nálepku, normálnosti, přirozenosti, atraktivity a zdravého rozumu a musel se nutně domnívat, že jsme dnes svobodní. Z Havlových úst zněla jako zbytečná a myslitele nehodná fráze slova určená v roce 2009 pro mladou generaci: „Před 20 lety jste přišli do svobody, teď ukažte, jak s ní umíte naložit.“ Lenin by mu odpověděl slovy daleko lépe se hodícími pro pochopení uplynulých dvacet let: „Svoboda jistě, ale pro koho a k čemu.“

Čeští sociálně demokraté vůči V. Havlovi vystupovali velmi loajálně, ačkoli mnozí z nich vůči němu cítili podobné výhrady jako česká radikální levice. Ze sociálně demokratického prostředí bohužel, pokud vím, nevyšly žádné zajímavé úvahy či polemiky s Havlem, jeho myšlením a činy. Také čelní sociálně demokratičtí myslitelé E. Kohák nebo V. Bělohradský vyjadřovali spíše povinnou úctu k prezidentovi než pozici kritického intelektuála. Absence polemiky s V. Havlem je zvláště do očí bijící v Bělohradského poslední knize *Společnost nevolnosti*. Naopak výborný esej o Havlovi a Klausovi z pera Petra Schnura nalezneme ve sborníku *Kritika depolitizovaného rozumu*. Také Karel Kosík byl autorem četných polemik s Havlovými názory.

Čeští komunisté bezpochyby učinili velkou chybu, že se nechali ovládnout rituální nenávistí k prezidentovi. Netřeba komentovat odporné vyjádření jedné stalinské mládežnické sekty z tohoto týdne „národe oslavuj, zemřel nepřítel lidu Václav Havel“ (www.komsomol.cz). Spíše jde o to, že věrna své rituální nenávisti k Havlovi a „havlismu“ umožnila KSČM volbu V. Klause prezidentem roku 2003. Připomene nám to 29. 12. 1989, kdy komunisté věrní své rituální nenávisti k Alexandru Dubčekovi zvolili prezidentem raději Havla, který jim nebyl tolik symbolem vlastní ničemné minulosti. Možná by se zvolením A. Dubčeka československý stát nerozpadnul, nejen proto, že by se třeba nedopustil jako Havel amatérského vstupu do problematiky názvu země a státního znaku, který rozdmýchal onou tragickou „pomlčkovou válku“, ale třeba by se Slováci více identifikovali se společným státem. Možná by zvolení jiného kandidáta než Klause v roce 2003 přispělo k vytvoření lepší společenské atmosféry. Rituální nenávist k Havlovi stavěla české komunisty poblíž republikánských kravalistů, ačkoli se na rozdíl od nich nikdy nesnížili ke znevážení presidentské volby takovým způsobem jako Sládkovci v roce 1993 a 1998. Čeští komunisté nebyli po roce 1993 vůči Havlovi bohužel ochotni zaujmout podobné stanovisko, jako jejich předchůdci vůči T. G. Masarykovi v nadějných dobách po roce 1945 (ať už šlo o taktiku nebo upřímné přesvědčení), že totiž lze spatřovat dvě období Masarykova života, pokrokové a méně pokrokové. K tomu se přidala nešťastná vlastnost Havla - politika, že pokud mu byl někdo nepřijemný, vyhýbal se mu. KSČM si tak mohla právem stěžovat, že ji - parlamentní stranu prezident republiky ignoruje.

Václav Havel je mrtev, ale diskuse o něm na levici budou bezpochyby pokračovat. Myslím, že v diskuzích proběhlých v minulých dnech ukázala česká kritická veřejnost svou otevřenost, zároveň se nebála zmiňovat problematičtější stránky Václava Havla a nepropadla tatíčkování. Pro další osud

Havlova odkazu bude důležité, zda onen liberální proud české politiky, posměšně nazývaný okolím V. Klause pravdoláskou dokáže napravit selhání svého zakladatele vůči české levici, zda uvidí českou společnost i z jiné než kavárensko-pražské perspektivy, zda uvidí zahraniční postavení naší země jinak než z perspektivy americké bitevní lodi a zda si uvědomí, že liberální utopii života v pravdě a svobodě může realizovat jen společně s úsilím o rovnost a sociální spravedlnost. Už nyní by bylo hezkým gestem, kdyby Zdeněk Bakala přispěl na vydávání sociálně kritické literatury. Polská obdoba Havla Adam Michnik byl podobného kroku schopen vůči iniciativě a časopisu Krytyka Polityczna. Václav Havel ani jeho okolí to nedokázalo. Uvidíme, jakým směrem se vydají jeho následovníci.